

Slavoj Žižek

Apokalypsens ryttare är tillbaka

Flamman 19/5 2022

Apokalypsens fyra ryttare.¹ Konstnär: Viktor Vasnetsov (Public domain: CC0 1.0)

Väst fördömer invasionen av Ukraina i ord, men vill inte göra det som krävs – att sluta handla rysk olja och gas. Men medan politiker i väst hoppas på en snabb normalisering kräver klimatet och andra hot att vi börjar agera mer resolut.

Någon gång mot slutet av april 2022, när invasionen av Ukraina hade pågått i två månader, märkte världen att kriget genomgått en djup förändring. Drömmen om ett snabbt slut är nu över. Kriget har ”normaliserats” och accepterats som en del av våra liv.

Rädslan för att konflikten ska stegras tränger allt djupare in i våra dagliga liv – en vän från Sverige skrev till mig att myndigheterna har skickat brev till alla hushåll med uppmaningen att bygga upp lager av mat och medicin för att kunna överleva en krigssituation.

Detta perspektivskifte märks av på båda sidor av konflikten. I Ryssland uttrycker man allt tydligare att konflikten är global. Som Margarita Simonjan, chef på Russia Today, uttryckte det: ”Antingen förlorar vi i Ukraina, eller så inleds Tredje världskriget. Personligen tror jag att scenariot med ett tredje världskrig är mer realistiskt.”

Ryska tv-kanaler svämmar över av uppmaningar om att sätta in större resurser i Ukraina och ”bekämpa Nato” – Alexander Arutjunov, veteran inom specialstyrkorna, frågade Putin rakt ut: ”Käre Vladimir Vladimirovitj, utkämpar vi ett krig eller onanerar vi? Vi behöver avsluta detta torrjuck.” Lägg märke till den sexuella metaforen, som är ständigt närvarande i rysk propaganda: det är nog runkat, det är dags att våldta Ukraina. Den logiska slutpunkten för detta synsätt är en liberal-totalitär nazi-judisk komplott. När Rysslands utrikesminister Sergej Lavrov i en intervju med italiensk tv den 1 maj fick frågan hur Ryssland kan hävda att man strider för att ”avnazifiera” Ukraina när Zelenskyj själv är judisk, svarade han:

¹ Apokalypsens fyra ryttare är en berättelse ur Uppenbarelseboken i Nya testamentet. Se (svenska Wikipedia): https://sv.wikipedia.org/wiki/Apokalypsens_fyra_ryttare

Jag kan ha fel, men Hitler hade också judiskt blod. [Att Zelenskyj är jude] betyder absolut ingenting. Visa judar säger att de mest inbitna antisemiterna oftast själva är judar.

På andra sidan, i Västeuropa och i synnerhet i Tyskland, har en ny version av pacifismen uppstått. Om vi bortser från det retoriska skitsnacket så är de nya pacifisternas budskap detta: med tanke på behovet av att skydda våra ekonomier och vår välfärd, samt faran i att stödja Ukraina för mycket och därmed riskera att dras in i en militär konflikt, borde vi låta Ukraina sväljas av Ryssland och hålla oss till fredliga protester och sympati. Vad betyder detta ”för mycket”? Det är rädslan för att träda över den röda linje som kan göra att Ryssland blir riktigt argt på vårt stöd till Ukraina. Men det är Putin som bestämmer var den gränsen ska gå. Att spela på denna rädsla är en del av Putins strategi.

Jag håller med om att vi måste göra allt för att hindra ett nytt världskrig. Men ibland kan överdriven försiktighet uppmuntra angriparen. Ibland måste man därför dra en linje just för att förhindra fullskaligt krig. Det räcker att minnas hur Joe Biden reagerade när Putin förberedde sin ”särskilda operation”: han konstaterade att vi måste vänta se om det här blir en begränsad ockupation av Donbass eller en fullständig ockupation av Ukraina. Det var inte ett jättesmart drag eftersom han antydde att en begränsad intervention var acceptabel.

Men bakom vändningen finns också en ännu sorgligare insikt. Under krigets första veckor var vi rädda att Ukraina snabbt skulle krossas. Nu tvingas vi erkänna att vår verkliga rädsla var den motsatta: att Ukraina inte skulle krossas och att kriget bara skulle fortsätta. Vår hemliga förhoppning var att Ukraina skulle falla snabbt, så att vi kunde vara rättmätigt upprörda, sörja förlusten och sedan fortsätta som vanligt. Det som borde ha varit goda nyheter – att en liten nation gör oväntat heroiskt motstånd mot en brutal invasion – har blivit något vi snarare skäms för och knappt vet hur vi ska hantera. Europas pacifistiska vänster varnar rentav för den heroiska militäriska andan, och filosofen Jürgen Habermas påstår till och med att Ukraina utsätter Europa för moralisk utpressning. Det finns något väldigt melankoliskt i Habermas annars kloka reaktion: han är fullt medveten om att Europa efter andra världskriget bara kunde avsäga sig militarismen eftersom man ändå befann sig i säkerhet under USA:s kärnvapenparaply. Och han vet att denna era nu är slut i och med Rysslands attack mot Ukraina, och att ovillkorlig pacifism framöver bara kommer att kunna upprätthållas genom ständigt fler kompromisser med auktoriter.

Europas melankoliska apati är på väg att ta slut och ”heroiska” handlingar kommer tyvärr återigen att bli nödvändiga. Inte bara mot militära hot utan även för att hantera ekologiska katastrofer och svält.

På franska uttrycks skillnaden mellan det vi säger oss frukta och det vi verkligen är rädda för av ett så kallat *ne explétif*, ett ”nej” som inte betyder något i sig men som används för meningsbyggnad. (Vissa andra språk, som mitt eget slovenska, har liknande konstruktioner.) Det förekommer framför allt i konjunktiva bisatser som följer på verb med negativ konnotation (frukta, undvika, tvivla); dess funktion är att förstärka den negativa aspekten av det som just sagts, som i ”elle doute qu’il ne vienne” (”hon betvivlar att han inte kommer”) eller ”je te fais confiance à moins que tu ne me mentes” (”jag litar på dig förutom om du inte ljugar för mig”).

Jacques Lacan² använder *ne explétif* för att illustrera skillnaden mellan önskan och begär. När jag säger att ”jag är rädd att stormen inte kommer” är min medvetna önskan att den inte gör det. Jag är rädd för stormen, men mitt hemliga begär finns inskrivet i det extra ”inte” – jag är rädd att stormen inte kommer, jag fascineras och lockas av stormens våldsamt.

² Psykoanalytikern Jacques Lacan (1901-1981) är en viktig inspirationskälla för Žižek, tillsammans med hegeliansk filosofi och marxism. På svenska finns Žižeks bok *Om Lacan* (2016)

Gäller inte exakt samma sak för den västeuropeiska rädslan för att ett avstannat flöde av rysk gas ska orsaka en katastrof? ”Vi är rädda att ett avbrott i den ryska gastillförseln ska leda till ekonomisk katastrof!” Men tänk om den här skräcken är falsk, tänk om det vi egentligen är rädda för är att stoppad rysk gas inte skulle orsaka en katastrof? Att vi snabbt kunde anpassa oss till det? Som Eric Santner vid Chicago-universitetet nyligen uttryckte det skulle slutet på den ryska gasen visserligen inte leda till kapitalismens slut, men det skulle ”i vilket fall tvinga fram en verklig förändring av den europeiska livsstilen”, ett skifte som skulle vara högst välkommet, även oberoende av målet att underminera Ryssland.

Om man läser *ne explétif* bokstavligt så skulle den viktigaste frihetshandlingen i dag vara att agera i enlighet med detta ”nej”. Tänk om den idé Ryssland sprider om att ett europeiskt stopp för rysk gas innebär ekonomiskt självmord fungerar, just eftersom de kan räkna med vår apati? Tänk om slutet på denna tankegång är, som författaren Kurt Vonnegut uttryckte det, att ”vi går till historien som det första samhälle som vägrade rädda sig självt eftersom det inte var kostnadseffektivt.”

Eller som komikern Stephen Fry uttryckte det:

När Ryssland invaderade Ukraina svarade väst med sanktioner, vapenleveranser och mängder med moraliskt stöd. Men där drog man gränsen. Europa – och framför allt Tyskland – köper fortfarande rysk olja och gas i enorma mängder, vilket finansierar Putins blodiga militärkampanj. Europa verkar inte ha någon lust att göra svåra uppoffringar, som att dra ned på bränsleanvändningen eller riskera jobben. En flygförbudszon är bara att glömma.

Våra medier är fulla av artiklar och inslag om de miljarder som Ukraina får av oss, men Ryssland får fortfarande mycket mer för den gas de levererar till Europa. Inte konstigt att chefer och fack i Tyskland gemensamt kämpar mot en bojkott av rysk gas.

Europa missar alltså en unik chans att kombinera ett icke-militärt tryck på Ryssland med att bidra till att rädda klimatet. För att inte tala om det avgörande faktumet att ett nej till rysk gas skulle öppna för en annan sorts globalisering som behövs mer än någonsin i dag, bortom både den västerländska liberal-kapitalistiska och den rysk-kinesiska auktoritära globaliseringen.

Pacifismens viktigaste begränsning är att den inte tar hänsyn till att Rysslands sikte inte bara är inställt på Ukraina, utan på hela den västerländska liberal-demokratiska ordningen. Vi befinner oss redan långt bortom det avgränsade problemet att hantera Rysslands attack på Ukraina, som Habermas fokuserar på.

Ryssland försöker inte bara slita isär det enade Europa, utan framställer även sig självt som en allierad till den tredje världen i kampen mot västs nykolonialism. Därmed framställs också attacken på Ukraina som en antikolonial handling. Den ryska propagandan manipulerar skickligt tredje världens bittra minnen av hur västmakter agerade där: var bombningen av Irak inte värre än bombningen av Kiev? Ryssland kombinerar denna självbild som global avkolonisationsmed ett såväl diskret som öppet militärt stöd till lokala diktatorer i länder som Syrien och Centralafrikanska republiken. Jevgenij Prigozjin³, en av de starka männen runt Putin och initiativtagaren till den ryska legoarmén Wagnergruppen, sade nyligen till en journalist från väst:

Ni är en döende västerländsk civilisation som ser ryssar, malier, centralafrikaner, kubaner, nicaraguaner och många andra folk och länder som tredje världens avskum. Ni är ett patetiskt gäng utrotningshotade snuskhumrar och det finns många av oss, miljarder av oss. Segern kommer att bli vår.

³ ”Putins kock” Prigozjin har under innevarande år (2023) haft en del konflikter med Putin och den ryska militärledningen.

Wagnergruppens aktiviteter ger oss en försmak av hur den nya ryska globaliseringen skulle se ut, med ryska legosoldater som backar upp lokala auktoritära regimer.

Det som dessutom ligger bakom det ryska kravet att köpare måste betala för dess olja och gas i rubel är ett ambitiöst försök som koordinerats med Kina att avsätta dollarn och euron från deras positioner som globala valutor. Vi bör inte underskatta denna propagandas effektivitet, för när Ukraina stolt påstår sig försvara Europa är Rysslands svar: ja, och vi försvarar alla Europas tidigare och nuvarande offer. I Serbien ser vi de första resultaten av denna dynamik: enligt de senaste opinionsmätningarna är fler än 60 procent av väljarna nu mot ett EU-inträde. Om Europa ska ha en chans att vinna detta ideologiska krig måste det radikalt förändra sin modell för liberal-kapitalistisk globalisering – ingenting annat kommer att fungera. Om Europa inte är berett att göra detta kommer det kanske överleva som en befäst ö omgivet av fiender som långsamt kommer att erövra det.

Jag är väl medveten om vad en bojkott av rysk gas kan leda till. Sådana åtgärder gör det jag flera gånger har kallat "krigskommunism" allt mer aktuellt. Våra ekonomier kommer att behöva omorganiseras på samma sätt som krävs under krig eller storskaliga katastrofer. I Storbritannien ransoneras redan matlagingsolja; man får köpa max två flaskor per person. Om Europa avvisar ryska gastillgångar kommer många liknande åtgärder att bli nödvändiga för dess överlevnad. Ryssland räknar med att Europa är för trögt för att klara av detta. Ja, det finns en stor risk för korruption, det militär-industriella komplexet kommer att ges en möjlighet att roffa åt sig extravinst. Men det här handlar inte bara om krig.

De kriser och apokalyptiska framtidsscenarier vi står inför i dag har allt mer börjat likna apokalypsens fyra ryttare från Uppenbarelseboken. Pest, krig, hunger, död. De fyra ryttarna kan inte bara avfärdas som symboler för ondska. Trevor Hancock har påpekat att de är "märkligt lika det vi kan kalla ekologins fyra ryttare, som reglerar befolkningsstorlekar i naturen". Med referens till Charles Elton föreslår han att de "fyra ryttarna" spelar en positiv roll i att förhindra överbefolkning: "ökningen i antal kontrolleras av predatorer, patogener, parasiter och tillgången på föda". Problemet är att på lång sikt verkar dessa reglerande funktioner inte fungera på oss människor:

Jordens befolkning har mer än tredubblats de senaste 70 åren, från 2,5 miljarder 1950 till 7,8 miljarder i dag. Så vad händer med Eltons fyra ekologiska ryttare? Varför kontrolleras vi inte? Finns det en femte ryttare som kommer att få våra befolkningsantal att krascha vid någon tidpunkt, som sker med lämlarna?

Fram till nyligen har mänskligheten hållit de fyra ryttarna stängna med hjälp av medicin, vetenskap och teknologi. Men nu hotas vi av de "enorma och hastiga globala ekologiska förändringar som vi har utlöst. Även om en asteroid eller ett jättelikt vulkanutbrott kan utplåna oss är det största hotet mot mänskligheten, den 'femte ryttaren', vi själva." Mänskligheten står alltså inför ett avgörande val: vi är den femte ryttaren som kan förinta eller rädda oss själva.

Trots att den globala medvetenheten om dessa hot ökar har det inte lett till några meningsfulla åtgärder än, så de fyra ryttarna galopperar bara fortare och fortare. Efter covid- pesten och det storskaliga krigets återkomst hotas vi nu av hungerkriser. De kommer alla att leda till massdöd, precis som de allt vanligare naturkatastroferna som klimatförändringarna och massutrotningen medför.

Vi måste så klart motstå frestelsen att glorifiera krig som en autentisk erfarenhet i förhållande till vår liknöjda, konsumtionsbaserade och hedonistiska livsstil. Men vårt svar på den här liknöjdheten borde vara en ännu starkare mobilisering för saker och syften som går långt utöver

väpnade konflikter. Med tanke på de faror som mänskligheten nu står inför är krigshets en feg flykt från den avgrund som hela tiden rycker närmare.

Översättning: *Tor Gasslander*

Mer av/om Žižek:

[Ukraina och det tredje världskriget](#) (mars 2022)

[Pacifism är fel svar på kriget i Ukraina](#) (*ETC*, juli 2022)

[Att äta den sista kannibalen](#) (14 januari 2023)

[Bara palestinierna kan rädda Israel](#) (20 mars 2023)

C Hamilton och M McManus: [Till Slavoj Žižeks försvar](#)